

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Актуальні
проблеми
сучасної
філології*

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць
Випуск XIV

*Наукові записки
Рівненського державного
гуманітарного університету*

Рівне–2006

ББК 81 Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського
А 43 державного гуманітарного університету.
4 Вип. 14. – Рівне: РДГУ, 2006. – 100 с.
УДК
811.161.2

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем мовознавства, системних відношень української мови, лінгвістики тексту, теорії мовної освіти та культури мовлення.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів та студентів, учителів.

Редакційна колегія:

Головний редактор **Шульжук Каленик Федорович**,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
Дійсний член Академії наук вищої школи України

Члени редакційної колегії:

1. **Вихованець І.Р.**, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу граматики і фонетики української мови Інституту української мови НАН України (м. Київ).
2. **Гуйванюк Н.В.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української сучасної мови Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
3. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету.
4. **Іваницька Н.Л.**, доктор філологічних наук, професор кафедри методики лінгвістичних дисциплін Інституту філології і журналістики Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.
5. **Кірілкова Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
6. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Поліщук Я.О.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Степанова О.І.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
9. **Тищенко О.В.**, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Рівненського інституту слов'язнавства Київського славистичного університету.
10. **Шкарбан Т.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шульжук Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри методики викладання та культури української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: Якимчук О.І., Степанова О.І.

Друкується за рішенням вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 10 від 26 травня 2006 р.)

За точність і грамотність публікацій відповідають автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються.
Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет.
(вул. Остафова, 31; кафедра української мови)

ISBN 966–72–81–04–9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2006.

синтаксичною нормою. Діалогічні речення-репліки здебільшого пов'язані між собою так, що одна з них (функціонально провідна) будується відносно вільно, тоді як друга підпорядковується їй структурно, функціонально та інтонаційно, через що не може вживатися окремо. З провідною реплікою вона утворює діалогічну єдність, яка і створює потрібні контекстуальні умови для широкого вживання неповного речення. Як справедливо зауважив А.П. Загнітко, „одне речення корелює з множинністю висловлень як його реалізаціями. Значення речення і значення відповідних висловлень слід розрізняти. Щодо речення висловлення набуває певних додаткових смислів, пов'язаних з інтенціями мовця, умовами мовленнєвого і немовленнєвого кортежу й іншими параметрами мовленнєвої ситуації” [6, с. 3]. Формально відсутні ланки неповних речень при потребі можуть бути трансформовані в повні конструкції, але ця трансформація, крім поодиноких випадків, була б невиправданою з погляду забезпечення цілковитої адекватності змісту, а також з погляду функціонально-стилістичного: вона уповільнила б перебіг діалогу, ускладнила б його сприйняття, робила б його штучним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. – М.: Высш. шк., 1973. – 423 с.

РЕЗЮМЕ

В статтє исследуются внутрисинтаксические и внешнесинтаксические условия возникновения и особенности функционирования неполных предложений в диалогическом единстве. Среди неполных предложений анализируются конситуативные и эллиптические. Отмечается, что структурная неполнота реплик – синтаксическая норма диалога.

УДК 81'367.332

Наталія ЩЕРБАЧУК

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ТИПІВ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Українська мова має у своєму арсеналі різноманітні типи речень із певним призначенням, структурою та сферою вжитку. Мовну практику людини, її мовні вчинки можна поділити на чотири комунікативні типи – розповідь, питання, спонування й оклик. На рівні мови розмежування цих груп пов'язане зі специфікою їх лексичних, синтаксичних та інтонаційних особливостей [8, с. 131]. Ці властивості реалізуються найкращим чином у живому мовленні, яке впливає з конкретної ситуації.

2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.

3. Глаголев Н.В. Лингвистическая основа экономии и избыточности в синтаксисе разговорной речи (на материале немец. языка) // Ученые записки 1-го Моск. ин-та ин.яз. им. М.Тореза. – М., 1967. – Т.37. – С. 56-83.

4. Глаголев Н.В. Языковая экономия и языковая избыточность в синтаксисе разговорной речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1967. – 20 с.

5. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. – К.: Наук. думка, 1973. – 288 с.

6. Загнітко А.П. Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: Зб. наук. праць РДГУ. – Вип. 13. – Рівне, 2005. – С. 3-7.

7. Попова И.А. Неполные предложения в современном русском языке // Труды Ин-та языкознания. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – Т. 2. – С. 17-156.

8. Скобликова Е.С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения. – М.: Просвещение, 1979. – 236 с.

На сьогодні найбільш ґрунтовний аналіз певних комунікативних типів речень-реплік зроблено Н.В. Шульжук [8]. Однак об'єктом її досліджень були складні конструкції. Але, як відомо, зближення між складними та простими реченнями відбувається саме в комунікативному ярусі. Тому багато проаналізованих характеристик різних комунікативних типів речень-реплік властиві й елементарним конструкціям.

Незважаючи на значні успіхи, і дотепер чимала частина проблематики потребує повнішого розгляду, а

відтак є актуальною для сучасного мовознавства. Тому беручи до уваги результати попередніх досліджень, маємо на меті описати особливості функціонування комунікативних типів простого речення в діалогічному мовленні.

Функціонування таких мовленнєвих одиниць, які є назвами складових частин конкретної ситуації, має своє пояснення.

Наявність у діалозі простих за структурою речень говорить про те, що співбесідники за їх допомогою конденсовано передають певний зміст, який є зрозумілим тому й іншому. А з цього випливає, що семантика конструкцій діалогу будується за участю різних чинників. Насамперед, це позамовні елементи, які формуються на основі близьких стосунків, етапів знайомства співбесідників. Володіння інформацією, яку обговорюють, впливає на визначення й використання певної кількості одиниць під час мовного акту для повного взаєморозуміння.

Місце репліки в діалогічній єдності багато в чому визначає її комунікативну функцію. У всякому діалозі виділяються репліки, з яких починається розмова (репліки-стимули) або нова розмова, і репліки, пов'язані з попереднім висловленням (репліки-реакції) [8, с. 136].

Будь-яке висловлення може являти собою безпосереднє творіння, будова якого визначається потребами мовного спілкування, а речення будується за певними моделями, які закріплені в цій мові [5, с. 6].

Мовець, будучи учасником діалогу, залежно від конкретної ситуації спілкування та умов її проходження, може ставити перед собою різні комунікативні завдання.

Змістова вичерпність/невичерпність повідомлюваної інформації, зміна комунікативної настанови в ході розмови впливає на коло структур, що оформлюють діалог. Тому функціонування комунікативних різновидів простих (елементарних/неелементарних) речень у діалогічних комплексах має свої особливості.

Варто зазначити, що певна ситуація, яка реалізується у формі діалогу, визначається характером відношень між тими, хто спілкується.

Щодо першого компонента діалогу, то, за нашими даними, переважно вживаються в цій позиції висловлювання з питальною модальністю. Вони, на думку С.Т. Шабат, реалізуються у формі запитання про реальність чи нереальність факту і полягають у прагненні

мовця одержати конкретну інформацію [6, с. 5]. Інакше кажучи, постановка питання пов'язана з необхідністю спонукати співрозмовника повідомити щось нове або уточнити якісь відомості, наштотувати, підкресливши елементи думки, одного з мовців на з'ясування проблемних моментів. Висловлення з такою модальністю реалізують у репліках-стимулах свою первинну функцію „прохання або наказ дати відповідь на поставлене запитання” [3, с. 6], яке обов'язково передбачає адресата мовлення, котрий повинен задовольнити цікавість адресанта. Такі речення називаються власне питальними й за наявності/відсутності питального компонента репрезентуються двома типами.

За нашими даними, найчастіше в структурі цих висловлень для реалізації об'єктивно-модальних значень використовується питальний компонент, який допомагає мовцеві отримати часткову інформацію-характеристику про щось. Зазвичай у репліках-стимулах вони вказують на значення предметності, рідше вживаються з обставинною та атрибутивною семантикою. Наприклад: – *Ти... ти хто така? – чомусь розгублено запитала Ольвія.* – *Рабиня... – глухо відповіла жінка* (В. Чемерис); – *А навіщо тобі бути тут? – запитує Юсу.* – *Шукаю тут когось... – кажу* (В. Лозинський); – *Яка новина? – Мої товариші піймали у тюрму* (Панас Мирний); – *Коли ж се було? – Ще сонце не сіло* (Р. Іванченко); – *Але чим пояснити постійний недобір? – Мало купують* (Улас Самчук).

Щодо висловлень-стимулів без питальних елементів, то в них автор запитання стверджує або заперечує те, що йому вже деякою мірою відомо. Найчастіше в діалогах це завдання реалізується за допомогою системи предикатів зі значенням фізичної дії та зі значенням сприйняття та розумової діяльності, рідше із семантикою бажання та волевиявлення. Наприклад: – *Ти хочеш послати мене туди? – Так* (В. Малик); – *Вона читає?.. – перебив його Володько.* – *Вона мудра* (Улас Самчук); – *Товаришу редактор, можна я йому в морду дам? – з погрозою в голосі ститав Ковбасник у редактора.* – *Не можна* (А. Тютюнник); – *Хочеш напою тебе? – заломив брову Московський.* – *Ситий, – сказав я* (В. Шевчук); – *Панянку молоду підхопив? – Саме в соку, – скрикнув місяць* (Панас Мирний).

Рідко вживаються питально-спонукальні речення в ролі стимулів діалогічних єдностей. Таким конструкціям властиве поєднання первинної функції запиту, а також вторинної – різного експресивного або нейтрального спонукування до певної реакції. Наприклад: – *Чи можна бачити смотрителя?* – *спитала вона часового.* – *Опізнилися, матушко!* (Панас Мирний); – *Я пригощу тебе в моєму домі, полемархів сину?* – *Ситий* (В. Чемерис); – *То дасте вже відповідь?* – *нетерпеливо запитав Лех-Лехновський.* – *На жаль...* – *розвів руками Борис* (Є. Плужник); – *А хіба з банку не візьмеш мені грошей?* – *з надією запитала дружина.* – *Не наростало це,* – *пожартував Петро* (Ганна Черінь).

У таких питаннях, які є специфічною формою думки суб'єктно-предикатного типу, закладена потреба в завершенні логічної дії мислення. А тому пошук додаткових ознак та характеристик певних предметів або понять, які б задовольнили інтерес того, хто питає, реалізується в репліці-відповіді.

Другу групу за частотою вживання становлять висловлення розповідної модальності. Вони, незважаючи на відсутність питальної інтонації, займають першу позицію в діалогічній єдності, і є стимулюючими, тобто такими, які направлені на продовження розмови. Наприклад: – *Мені усю ніч страшно було.* – *То ви це не звикли...;* – *Я її десь бачив,* – *пухнув Проценко.* – *Вам привиділось,* – *одно своє Колісник;* – *Швидко прийшла,* – *промовив він.* – *Бо за своїм,* – *одрізала та;* – *Та було трохи для закону.* – *Закон за це по голівці не погладить* (Панас Мирний); – *Мене засміють,* – *сказала крізь сльози дружина.* – *Тобі заздритимуть* (А. Дімаров).

Варто зазначити, що момент стимулу полягає в тому, що на повідомлення повинен якимось відреагувати другий учасник діалогічної ситуації. Отже, перша репліка є біфункціональною, тобто такою, яка одночасно виконує функцію й повідомлення, і стимулу. Наприклад: – *Кирикучку скинути нелегко,* – *сказав сусід, дивлячись на Шагая.* – *І я так собі гадаю,* – *відповів той* (Б. Лепкий). Як бачимо, адресант висловлює своє суб'єктивне ставлення, яке стосується третьої особи. І саме така позиція спонукає адресата, який володіє ситуацією, до певної мовленнєвої реакції. Варто зазначити, що інтонаційно-спокійний, рівний хід розмови, говорить про те, що думки співрозмовників не є спонтанними, необдуманими.

Крім того, для діалогів характерні репліки-стимули, у яких не міститься підсвідоме бажання отримати реакцію. Вони не спрямовані конкретно до іншого співрозмовника, а виконують функцію повідомлення. Однак спонтанна інформація викликає в іншого учасника розмови певну зацікавленість. У репліках-реакціях при таких „стимулах” наявне розуміння другим комунікантом необхідності відреагувати на повідомлення. Наприклад: – *Вона вас гарно вчила,* – *сказав Шагай.* – *І не була нікого,* – *відповів на це Петрик* (Б. Лепкий); – *Ми ж тепер справжню „Блискавку” зробимо.* – *І не тільки одну...* – *удавав спокій Бармаш* (В. Козаченко); – *Ось на тебе жаліється Загнибіда,* – *каже старшина.* – *Пам'ятаю його,* – *відповів той;* – *Буря яка.* – *тихо промовила Христя.* – *Цить,* – *відповіла Пріська* (Панас Мирний).

Рідше, порівняно з двома іншими групами, уживаються репліки-стимули спонукальної модальності. Однак вони є типовими для діалогічного мовлення, оскільки представляють один із варіантів комунікативної діяльності, що впливає на перспективу речення та вказує на інтенції мовця. Як зазначає Л.В. Бережан, спонукування – це форма мовленнєвого впливу на співрозмовника чи оточуюче середовище з метою організації або перебудови його відповідно до вимог мовця [1, с. 5].

Спонукальна модальність, яка реалізується в діалозі, передбачає двох або трьох учасників ситуації, а саме: автора повідомлення про подію, адресанта та адресата спонукування. Різний ступінь впливу цих дійових осіб між собою має на меті викликати будь-яку реакцію останнього.

За класифікацією Л.В. Бережан, категорія спонукальності в сучасній українській мові становить систему різнопланових конструкцій прямого та непрямого спонукування [1].

Джерельна база засвідчує, що найчастіше репліки-стимули заповнюють спонукальні висловлення першої групи. Наприклад: – *А йди полуднювати.* – *Покинь полудень на столі,* – *обіззався Кайдаш* (І. Нечуй-Левицький); – *Надягай мерцій спідницю!* – *гнала знову Марина.* – *Корсетку краще давай;* – *Благословіть колядувати, тітко!* – *гукнула.* – *Колядуйте!* – *відказала Вовчиха;* – *Вон з моєї хати!* – *крикнув несамовито Загнибіда.* – *Хазяїн паршивий!* – *мовив призро* (Панас Мирний). Як бачимо, учасниками таких ситуацій є

суб'єкт та його співрозмовник об'єкт, який є безпосереднім виконавцем необхідної дії.

Рідше в діалогах у ролі репліки-стимулу виступають висловлення непрямого спонукання. Наприклад: – *Анно, веди свого обранця в свій дім, – наполягав Петрона. – Тільки знайду його, – відповіла дівчина (Р. Іванченко); – Понеси своїй першій! – Перша далеко, – одказав Колісник; – Ти б у городі кого розпитав. – А правду кажеш!* (Панас Мирний). У таких конструкціях адресант ситуації передає повідомлення-спонукання третій особі через адресата.

Варто зазначити, що найчастіше загальне значення волевиявлення в репліках-стимулах реалізується в таких семантичних різновидах, як наказ, вимога, пропозиція, прохання, попередження, заклик та ін. Наприклад: – *Хай уже ідуть молодші, – усміхався Рубець. – Хіба старого кров не гріє?; – Там тебе задавлять, – спиняє Уляна. – Я зблизька подивлюся... – крізь сльози упрохує матір; – Збирайся в город, – каже Грицько. – З якої речі? – здивувалася Хвиська; – Просю вас за стіл, – крикнула Горпина. – Ми ось разом підемо, – сказала Христя* (Панас Мирний).

Щодо частотності різних за модальністю простих висловлень, які виконують функцію реакції, то діалогічне мовлення має свої особливості.

Умови реалізації розмови передбачають апеляцію мовця до конкретного адресата, який через зміст репліки-стимулу, тобто її незрозумілість та неповноту, а також модальність висловлення, реагує певним чином. Тому між стимулом та реакцією існує складний семантичний та структурний зв'язок, який виявляється в залежній комунікативній функції другого компонента від комунікативного завдання першого елемента діалогічного комплексу. На думку М.Я. Плющ, репліки партнерів взаємоорієнтовані й реалізують комунікативну мету „дістати/надати” інформацію про якийсь факт відповідно до ситуації мовлення [4, с. 23].

Оскільки найбільшу групу реплік-стимулів становлять власне питальні висловлення з первинною функцією, то природно, що такі конструкції вимагають реакцій у вигляді певного повідомлення, елементів розповіді, опису, зображувальних та з'ясувальних характеристик. За нашими даними, найчастіше другу позицію діалогічних єдностей займають структури розповідної модальності. Наприклад: – *Що ж по тому? –*

каже Шрам. – Сомко налаяв Іванця свинею, – відповів Черевань (П. Куліш); – А як же Улита? – запитав я.

– *Її у монастирі краце, – мовив невпевнено Пилип (Ю. Мушкетик); – Скільки треба воїв? – підводиться з лави яря Фулнер. – Дві тисячі (С. Складенко); – Де ти вчився малювати? – запитував Пашке. – Самотужки в школі. – Дмитра пройняла млявість (В. Козаченко); – Болить дуже? – Терпіти можна (В. Малик).*

Такі конструкції-реакції завдяки актуалізації й експлікації очікуваного адресантом змісту, указують на ставлення співрозмовника до висловленого в стимулі. Другий компонент таких комплексів виражає різноманітні значення суб'єктивної модальності. Найчастіше розповідні репліки-реакції вказують на згоду/незгоду, схвалення/несхвалення, припущення, обставини проходження певної дії (час, місце, причину), уточнення. Наприклад: – *Чого сюди прийшли? – Шукаємо твого захисту (Р. Іванченко); – А стрілку перевести вміси? – Мабуть, зумію (В. Козаченко); – Ти щасливий? – запитала дівчина. – Мені чогось бракує, – відповіли його очі; – А жінка? – Бомбою вбито під час війни. – відповів Павленко (Ганна Черінь); – А сам він читав ті ж таки чорні книги? – Він читав учені книги (В. Шевчук); – Давно начальник поїхав? – Півгодини тому (А. Дімаров).*

Другою за частотою вживання є група висловлень-реакцій питальної модальності. На думку Н.В. Гуйванюк та С.Т. Шабат, позиція цієї конструкції в складі реагуючої репліки суперечить первинному значенню категорії питальності [2, с. 31]. Незважаючи на це, учасники діалогу часто вживають питальні висловлювання, які за комунікативним спрямуванням поділяються на два типи: зустрічні питання та репліки-перепити.

За нашими даними, найпоширенішою є перша група питань. Як зазначають Н.В. Гуйванюк та С.Т. Шабат, зустрічне питання не є „відповіддю” на попереднє запитання, а виступає особистісною реакцією на нього [2, с. 32]. Перебуваючи в семантичному зв'язку з попереднім запитанням, таке висловлювання вживається мовцем із певною метою, найчастіше це: виявлення суб'єктивного ставлення до сказаного першим мовцем; своєрідна відповідь на недоречність репліки-стимулу; небажання мовця відповісти на конкретний запит та зверхнє ставлення до співрозмовника; попередньо зорієнтуватися (обумовити наступну дію чи відповідь

співрозмовника). Рідше зустрічні запитання вживаються для того, щоб уникнути відповіді, виграти час, а також передати різноманітні оцінні відтінки та ін. Наприклад: – *Ти у мене слуга? – спитав піп. – Чого треба? – чухаючись, одказала Педора; – Куди ти самовар береш? – гукнула попада. – А яким чортом гостей напувати? – суворо одказала Педора; – А мені з чого жити? – А грошей стара собака мало наховала? – скрикувала Оришка (Панас Мирний); – То панна Галя така господиня? – А ви як гадали? (Б. Лепкий); – А що ж тепер буде? – І ви питаєте? (А. Любченко). Як бачимо, до власне-питальної функції додається в конкретній ситуації певне додаткове емоційно-оцінне нашарування.*

Рідше в діалогічному мовленні вживаються репліки-перепити. Функціонування цих одиниць у такого типу комплексах пов'язане з тим, що адресат виявляє певне суб'єктивно-емоційне ставлення на попереднє запитання, яке виражається відповідною інтонацією – підвищенням тону на слові, пов'язаному зі змістом стимулу. Наприклад: – *А хазяїна не бачили? – божевільно допитувалась вона у приїжджих. – Якого хазяїна?; – А нащо з теї два карбованці задержав? – З кого? – мов не бачив, спитав у свою чергу Грицько; – Вам не шкода кидати свого добра? – спитала Христя. – Хіба воно моє? – додала ще спокійніше (Панас Мирний); – Хто ж діти візьме? – Які діти? – осаджує дядька суворо (В. Барка); – То ти писав листа? – Якого листа? – ніби не знаючи, відповів Віталій (О. Гончар). З наведених прикладів видно, що другий учасник мовленнєвої ситуації, перепитуючи, намагається повторити або відновити недочуту, незрозумілу інформацію. Водночас його реакція може бути недовірливою, часто з елементами здивування та захоплення.*

Варто відзначити ще один тип питальних конструкцій, що семантично пов'язані з першою питальною реплікою. Це уточнювальні запитання, метою яких є одержання додаткової інформації, що „будується на основі уточнення конкретного елемента з семантичної структури попереднього висловлення” [2, с. 36]. Найчастіше в таких конструкціях реалізується необхідність конкретизувати загальне повідомлення з боку суб'єкта, предметності, різних обставинних відношень, рідше якісних характеристик. Варто зазначити, що мовець, реагуючи, виявляє додаткові емоційні відтінки здивування, сумніву, незрозуміння та ін.

Наприклад: – *Партнер? – випалив Селезньов. – В карти? – догадався Колісник; – Хіба я її варив? – А хто ж?; – Писателем станеш? – А ти як думаєш про це?; – Що нового? – Проценко запитав у Книша. – Пізнаєте земляка? – перепитав його Книш; – Чом же ви на мене не гукнули? – запитав панич. – А ви самі не догадалися? (Панас Мирний).*

Периферію в діалогічних комплексах становлять спонукальні висловлення, які займають позицію другого компонента. Наприклад: – *Ще живий?! – схилилася над нерухомих тілом полоненого. – Рятуймо! (В. Козаченко); – Пані вчителька не в настрої? – Відчетись! – сказала Алла (Є. Плужник); – А що ж би мені робити? – На коня! (П. Куліш); – Що там таке? – спитала Олена Іванівна. – Не руш хазяйського добра! – гукав Загнибіда; – А цей чого тут куняє? – каже Колісник. – Очищайте місяць! – гукає їм услід жінка (Панас Мирний).*

Останнім часом такі мовознавці, як І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, К.Ф. Шульжук, М.У. Каранська, В.І. Кононенко, О.Д. Пономарів та ін., крім традиційно виділюваних розповідних, питальних, спонукальних речень, виокремлюють оптативні (бажальні) конструкції.

Щодо функціонування цього комунікативного типу в мовленнєвих актах, то, за нашими даними, позицію стимулу вони займають значно рідше порівняно з позицією другого компонента комплексу. Такі оптативні висловлення реалізують комунікативне завдання стимулу лише з точки зору їх розміщення в діалогічній єдності, тоді як практично ці структури виконують функцію повідомлення. Адресат лише для підтримання бесіди змушений зреагувати на інформацію про бажання співрозмовника. Наприклад: – *Горілочки б оце! – вигукнув отець Миколай. – Де ж її взяти? – спиталася Наталія Миколаївна; – Мені аби року добути! – А малий той рік?; – Мені б літ двадцять назад, – зітхнувши, сказав він і сьорбнув чаю. – То що б було? (Панас Мирний).*

Природнішою позицією для оптативних висловлень у діалогах є позиція реагуючої репліки. За допомогою таких конструкцій адресат розповідає про своє бажання встановити відповідність змісту ситуації з дійсністю. Наприклад: – *Що скажете? – Молодичка б сюди молодого... – і стара чудно якимось запицала (Панас Мирний); – Що ж ви хочете? – Тут аби мені потанцювала молодь... – каже Катерина Петрівна (Є. Плужник); – Так дуже мила та рідна я тобі? – Я не*

перезимував би без тебе (Д. Міщенко); – *А що зробиш з доларами? – Роздати б їх ближнім; – Ти вдарив її? – Я б її вдарив* (В. Неборак).

Отже, зміст першої репліки вказує на недостатність, неповноту певної вихідної інформації та потребу адресанта в її розширенні. Тому на основі правил розгортання діалогу репліки з комунікативним завданням мають реалізуватися та логічно завершитися реакцією: одна з реплік є стимулом, який направлений на продовження розмови, друга – реакцією.

Наше дослідження показало, що формами відображення найбільш загальних закономірностей розмовного мовлення в сучасній українській мові є комплекси „питання-розповідь”, „питання-питання”, рідше – „розповідь-питання” та „спонукання-розповідь”. Периферію становлять єдності „питання-спонукання”.

Таким чином, у цій статті ми торкнулися лише деяких проблемних питань. Використання результатів нашого дослідження буде сприяти подальшому розвитку вчення про комунікативні типи речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.

РЕЗЮМЕ

В статтє рассматриваются особенности функционирования коммуникативных типов простого предложения в диалогических единствах.

УДК 811.161.2'367.2

Оксана КУЗЬМИЧ, Юлія ОСТАПЧУК

ПРИЧИНОВІ СТРУКТУРИ ЯК ВИЯВ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО СВІТОБАЧЕННЯ

Коло проблем, розроблених в екзистенціалізмі, стосується питань вини і відповідальності, вирішення і вибору, ставлення людини до свого покликання, сенсу власного буття й смерті. У національному варіанті ці проблеми широко культивуються у творчості українського поета Василя Стуса. У багатогранній спадщині поета найбільш розробленою є проблема пошуку сенсу буття, розуміння причин процесів та явищ.

Перед безпосереднім аналізом причинових структур у творчій спадщині Василя Стуса нам видається доречним розкриття термінів „причина” і „каузальність”.

Інтерес дослідників до проблеми каузальності пояснюється тією важливістю, яку має ця категорія у філософії, логіці, мові. Філософія та логіка розглядають

2. Гуйванюк Н.В., Шабат С.Т. Питальне речення в сучасній українській мові // Навч.-метод. посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 62 – 65.

3. Кучереносов В.Е. Вопросы предложения и диалог вопросно-ответного типа в русском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1998. – 24 с.

4. Плющ М.Я. Функціональний і комунікативно-прагматичний аспект дослідження питальних речень // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ – Вип. 13. – 2005. – С. 22-25.

5. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. – М.: Высш. шк., 1979. – 166 с.

6. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 408 с.

8. Шульжук Н.В. Структура складного речення у діалогічному мовленні: Дис...канд. філол. наук. – К., 1999. – 192 с.

каузальність як причинно-наслідковий генетичний і закономірний зв'язок предметів і явищ у реальному світі, у якому одні предмети або явища, названі причинами, породжують інші предмети або явища, тобто наслідки.

Серед основних концепцій причини можна виявити такі: річ є причина речі (Арістотель), річ – причина події (античність, Гегель, Зігварт), стан – причина стану (П.С. Лаплас), подія – причина події (Д. Юм, сучасні філософи) [4]. Останню концепцію в наш час розвиває Г.Х. фон Врігт, якому вдалося поєднати каузальні пояснення з телеологічними, тобто поняття „причина” – з поняттям „цільова причина”, формою якої буде виступати твердження: одна подія відбулася для того, щоб виникла інша.

ЗМІСТ

Розділ I. Граматична будова. Проблема синтаксису	3
Шульжук К.Ф. Внутрішня структура предикативних компонентів складного речення	3
Шкарбан Т.М. Порядок розміщення частин і компонентів у складних конструкціях з однорідною супідрядністю	6
Шульжук Н.В. Неповні речення в структурі діалогічної єдності.....	9
Щербачук Н.П. Особливості функціонування комунікативних типів простого речення в діалогічному мовленні	12
Кузьмич О.О., Остапчук Ю.В. Причинові структури як вияв екзистенційного світобачення.....	17
Парфенюк Л.А. Імплицитність та редукція як синтаксичні засоби виразності в прозових творах (на матеріалі малих прозових форм кінця ХХ – початку ХХІ ст.).....	19
Ричагівська Ю.Є. Синтаксичний повтор та парцеляція як актуалізатори внутрішньо реченнєвої інформації.....	22
Розділ II. Актуальні проблеми морфології та словотвору	26
Мединська Н.М. Тривалентні дієслова багатократно-дистрибутивної і розподільної дії з подвійними префіксами	26
Пасічник І.А. Відприкметникова морфологічна вербалізація.....	30
Розділ III. Системні відношення в лексиці та фразеології.....	34
Павлова О.І. Синонімія в термінології та її особливості	34
Степанова О.І. Метафора як показник ідіостилі художнього мовлення.....	40
Вокальчук Г.М., Мамчич Т.І. Частотний аналіз авторських лексичних новотворів у поетичному словнику „Молодої Музи”	44
Адах Н.А. Словник авторських лексичних новотворів у поезії Василя Барки	47
Гаврилюк Н.В. Юкстапозити у творчому доробку неокласиків	50
Воробйова Л.М., Воробйова І.А. Національна мовна картина світу й фразеологія (на матеріалі української, російської та англійської мов)	53
Крайчинська Г.В. Етнокультурна основа польських та українських нумізматичних фразеологізмів	57
Крижанська О.М. З історії кольорів	62
Кірілкова Н.В. Фольклорні традиції в „Синіх етюдах” М Хвильового	65
Мандрик Н.В. Роль церковнослов’янської мови в процесі формування української літературної мови	69
Голоюх Л.В. Лексеми з національною конотацією в історичній прозі Р. Іваничука.....	73
Розділ IV. Актуальні питання лінгвістики тексту.....	79
Войцешук Л.А. Дискурс, мовленнєвий жанр та мовленнєвий акт як категорія організації мовного коду в комунікації	79
Науменко Н.В. Абетковий вірш в українській поезії	81
Тищенко О.В. Вербальні формули побажань в ритуальному тексті: семантика і прагматика	84
Розділ V. Проблеми мовної освіти та культури мовлення.....	92
Лещенко Г.П. Соціокультурна компетенція як складова комунікативної україномовної компетенції школярів	92
Олексієвець Л.С. Сучасне ділове листування	95

Наукове видання
Актуальні проблеми сучасної філології
Мовознавчі студії
Збірник наукових праць
Випуск XIV

Упорядкування
та наукове редагування
Якимчук О.І.
Степанова О.І.

Технічний редактор
Литвак А.М.

Здано до набору 20 листопада 2006.
Підписано до друку 13 грудня 2006.
Формат 70x100¹/₁₆.
Папір офсетний.
Друк на ризографі.
Гарнітура Times New Roman Cug.
Умовн. друк. арк. 10,2.
Обл.-вид. арк. 9,2.
Тираж 100 прим.
Зам. .

Видавничі роботи: обчислювальний центр РДГУ
33000, м.Рівне, вул. С.Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет.
(м.Рівне, вул. Остафова, 31; кафедра української мови)